

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0028

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Quum itaque *Calambacum* carissimum sit & rarissimum, hinc solebant Sinenfes, quæ natio est aurum fitiens, plures exercere artes, ut verum fingant *Calambacum*, ad quod imitandum subsequens adulteratio toleranda est. Optima *Garô Ramas* frustra ita norunt præparare, ut verum referat *Calambacum*: Radunt nempe frustra illius per totam superficiem, atque hæc fumo exponunt ex pauxillo rasuræ veri *Calambaci*, quod in olla efficiunt, ne quid fumi pereat, illamque in hunc finem obturant, hocque bis terve instituunt, perque totum mensem in illa occlusa servant frustra, unde *Agallochi* partes mollescent parum, odoremque jucundum spirant instar *Calambaci Tsjampænsis*; quod alias paulo magis cinereum est, & levius quam præparatum istud *Garô*. Fictus vero hic odor intra duorum triumve mensium spatium iterum disparet & abit, intra quod tempus subdolanus Sinenfis iste navigium suum solvit, aliasque petit terras: Hacque fictitia arte non tantum primores harum regionum fallunt, sed etiam prudentiores Japonenses.

Aangezien dan het *Calambac* zeer dier, en ook weinig te vinden is, zo plegen de Sineezen, als zynde een geltgierige Natie, veelërlei konstjes in 't werk te stellen, om opregte *Calambac* na te bootsen, onder welke het navolgende wel het verdraaglykste is: De beste stukken van *Garô Ramas* weten zy zodanig te prepareren, dat het opregte *Calambac* gelykt: namentlyk zy schrapen de stukken over 't geheele lyf, en beroken die met een weinig schraapzel van opregte *Calambac*, te weten in een pot, op dat niets van den rook verlooren en ga, dezelve digt toestoppende, en dit doenze een reis of twee, en laten 't alzo een geheele maand in de zelve gesloten pot staan, waar door de stukken *Agel-hout* een weinig week en welriekende worden als *Calambac* uit *Tsjampaa*: 't welk anderszints wat graauwer en ligter is, dan 't gemelde *Garô*. Maar deze gemaakte reuk verdwynt wederom binnen 2 a 3 maanden, in welke tyd den Sinees gift, dat hy zig met zyn Vaartuig weder van daar kan pakken: en met deze konst bedriegenze niet alleenig de Grooten van deze Landen, maar ook zelve de gaauwe Japanders.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Agallochum spurium, Garô Tsjampacca.

Quum in præcedentibus duobus capitibus binæ primariæ veri *Agallochi* species sint descriptæ, restat, ut enumeremus alia insuper ligna, quæ æque in India ac Europa pro illo vendantur. Quum autem tota Orientis seu Indiæ natio odoramenta continuo cupiat, nec verum *Agallochum* sufficienti copia conquiri possit, alia in ejus locum succedere & sufficere debent, prout quævis Regio ligna hæc producat, quæ cum *Agallocho* aliquam fortiantur similitudinem. Propositum autem mihi non est nec mens omnia illa enumerare ligna, sed tria tantum illorum allegare, ea conditione, ut primum lignum *Agallochum silvestre Garzias lib. 1. cap. 16.* & Portugallis *Aquilabra* dictum, sciens præteream, aliisque illud ulterius describendum relinquam, quum mihi hæcenus sit ignotum. Secundam speciem, quam *Agallochum spurium* voco, hoc in capite pro virum ratione describam, tertiam vero in subsequente capite, quum nimium a præcedentibus & etiam hoc differat *Agallocho*.

Agallochi spurii, seu *Garô Tsjampacca* ingentia sane inveniuntur frustra, quæ aliquando irregularis etiam sunt formæ instar *Agallochi* veri, quædam semi-exesa ac terrestri obducta crusta; Lignum ipsum est croceum, obscuris insignitum maculis, non autem veris pertextum venis, externe si siccum sit, colorem inhibet obscure fuscum & nigricantem, si manducetur, molle est, & dentibus cedit, sapor cum *Chamomælo* convenit, sed in fine magis amaricat. Vetustissima frustra sunt duriora reliquis, atque in parva franguntur frustra, quæ quum admodum sint pingua, ignitis inposita carbonibus copiosum exsulant oleum. Odor maxime differt ab omnibus reliquis *Agallochi* speciebus: Nihil enim habet commune cum *Citri Corticibus*, sed magis ad *Chamæmeli* odorem accedit. Atque hisce in terris dicitur convenire cum floribus celebris *Tsjampacca*, unde & nomen suum sortitum fuit hocce lignum, ac fortasse ejus species est. Arbor enim est alta, foliaque habet *Tsjampacca* foliis similia, sed sunt majora & latiora, a quibusdam comparata cum *Canari-foliis*, ab aliis autem cum *dimidia* & *suprema* parte folii *Aurantii* *Pompelmoes* dicti. Multos itidem gerit flores *Tsjampaccam* referentes; Truncus corticem gerit crassum, arbor autem ipsa non extirpatur, sed relinquitur, donec vetusta sponte decidat, cujus tum exterius lignum sponte computrescit; Alias sæpe etiam vetustissimæ arbores in frustra conscinduntur, quæ per semi-annum vel paulo diutius absconduntur in locis paludosis, donec exterius lignum computruerit, ac pinguisima supersint frustra.

Quidam tamen incolæ præ avaritia arbores circumcidunt, antequam satis vetustæ & maturæ fuerint, dictoque frustra sepeliunt modo, hæcque frustra quidem sunt ingentia & satis solida, valde pingua, & si manducantur, mollia, neutiquam tamen odore ita præstantia

XIV. HOOFSTUK.

Bastert Agel-hout.

IN de voorgaande Kapittelen de twee hoofdzooten van 't rechte *Agallochum* beschreven hebbende, zo resteren nu nog eenige houten, die men, zo hier in Indiën, als in Europa daar voor verkoopt: want, alzo den geheelen Orient of de Oost-Indiënsche natie tot reukwerk gedurig genegen is, en men opregt *Agallochum* in geen genoegzaame quantiteit bekomen kan, moeten 'er andere houten opkoomen, om deszelfs plaats te vervullen, na dat een yder Landschap by der hant heeft dat geen, 't welk met het *Agallochum* eenige gelykenisse heeft: myne meining of voornemen niet zynde alle dezelve soorten op te haalen, maar alleenlyk drie daar van aan te roeren, dog met dat beding, dat ik de eerste zoorte, zynde het *Agallochum Silvestre*, by *Garzias*, in 't eerste Boek, Cap. 16. aangeroot, en by de Portugeezen *Aguila Brava* genaamt, hier voor by ga, en 't zelve voor andere nader te beschryven overlate, als zynde my nog onbekent. De tweede zoorte, dat ik *Agallochum spurium*, of *bastert Agel-hout* noem, zal ik in dit Kapittel, en de derde zoorte in het volgende Kapittel, als te veel verscbillende van deze *Agel-houten*, na vermogen beschryven.

Agallochum spurium, of *Garô Tsjampacca*, daar van vind men al vry groote stukken en zomtyds ook van een zeldzame gedaante, gelyk het *Agel-hout* eenige half door vreeten, en met een aardagtige buit bedekt: Het hout is hoog-geel, met donkere plekken, en geen eigentlyke aderen, van buiten besterft het donker-bruinen swartagtig, in 't knaauwen valt het ook week, en wykt de tanden, de smaak trekt sterk na de *Camillen*, dog is in 't laatste merkelyk bitter. De oudste stukken vallen wat harder als de andere, en breeken kort af, en in allen deelen zeer vet zynde, zo dat het, op glimmende koolen gelegd, een overvloedige olye uitsweet. De reuk verscbilt ook merkelyk van alle andere *Agel-houten*: want hy heeft niets gemeen met die van *Citroen-schellen*, maar trekt meer naar de *Camille*: En hier te Lande zegt men, datze ook wat overeenkomt met die van de bloeme *Tsjampacca*, daar het hout mede de naam van heeft, en misschien ook een zoorte van is. Want het is een hooge boom, en de bladeren gelyken wel wat na die van *Tsjampacca*, dog zyn groter en breder, by zommige vergeleeken met die van *Canari*, en weder by andere met het voorste deel van een *Pompelmoes-blad*: Hy draagt ook veele bloemen, die van de *Tsjampacca* mede wel wat gelykende, de stam heeft een dikke schorsse, men kapt hem niet om, maar laat hem van zels oud werden en omvallen, daar dan 't buitenste hout van zels afrot: Of men kapt zodanige oude boomen in stukken, en begraaftze een half jaar, of wat langer, in eenige moerasige plaatzen, tot dat het buitenste hout verrotte, en de vetste stukken overschieten.

Evenwel zommige Inlanders, uit gierigheid, kappen de boomen om, eerze ter degen ryp zyn, en begraven de stukken als vooren, en daar van komen ook wel groote en massieve stukken, zeer vet en week in 't knaauwen, maar aan reuk op verre na zo goet niet, als het oude, dat

ita quam vetusta, quæ in brevibus inveniuntur nodis, & quæ ad adspæctum multo magis flava & sterilia apparent.

Nomen. Latine *Agallochum spurium* h. e. *Bastart Agel-bout*. Malaice *Garô-Tsjampacca*, quum odorem ejus floris æmuletur, in *Bangay Angaro*.

Locus. Lignum hocce in *Borneo* invenitur, in regionibus *Sambas* & *Succadana*; item in *Palimbana*, quæ sita est in ora Orientali *Sumatræ*, quædam etiam hujus arbores inveniuntur in insula *Bangay*, sita in Orientali ora *Celebes*, non autem in tota insula, sed in minima ejus parte, *Gape* dicta, circa Pagos *Bancalang* & *Labo*; Arbores autem ipsæ incolis potissimum sunt ignotæ, quum putrefacta tantum ligna in silvis inveniunt. *Kelangerenses* dicunt, in sua quoque occurrere insula, ipsisque dici *Bakewe*, ac pro silvestri *Tsjampacca* specie haberi: Inventæ quoque fuerunt hæ arbores in *Xulabessi*, & in *Ternata*, atque ubique folia *Tsjampacca* foliis familia gerentes.

Ufus. Lignum est vilissimi pretii, in *Java* enim *Pickol* venditur pro nummo, *Reaal van Achten* dicto, neque ibi alium in usum adhibetur, nisi ad suffitum ædium: quidam etiam miscent vulgari *Dupa*, non ut odorem reddant magis gratum, sed ut molem auferant, non autem multum pro hac compositione valet, quum alios adulteret odores.

In transitu jam etiam quædam dicere debemus de altera rara specie, quæ *Calambac puti*, seu *Agallochum album* vocatur, per quod non intelligimus supra memoratum leve lignum *Itthion* seu *Agallochum simplex*, sed alteram rarissimam speciem, cujus in *Coinama* unica tantum hodie invenitur arbor, ejusque lignum adeo carum est, ut conquiri nequeat, licet centum *Tayles* pro una *Catti* seu cista quis solvere vellet: Iltam enim arborem circumcidi *Rex* non vult permittere, quum nullæ plures inveniuntur, diciturque, si horum folia duo triave in aquam decidant, illamque quis potet, talem correptum iri ardenti febre, quæ non remittit, nisi *Rex* huic arbori sacrificium instituat; multi autem subsequens *Lignum Moschatum Calambac Puti* quoque vocant, sed hæc peculiaris est arbor.

Tertia Agallochi spurii species frequens est in hisce insulis Orientalibus, provenitque ex arbore, *Excæcans* dicta, quæ suo loco libro 3. cap. 37. describetur, atque ad *Calambaci* speciem refertur, immo pro genuino *Calambaco* habetur illud, quod invenitur in vetustis *Ligulariæ Lactææ* truncis, de quo suo quoque loco libr. 6. cap. 46. ulterius agetur.

N. B. *Agallochi veri & spurii* icones exhibentur in *Ephemer. Germ. dec. 2. ann. 1. ad p. 55.*

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

Lignum Moschatum, Caju Casturi.

EX *Tsjampaa*, *Coinama*, & *Pegua* lignum quoddam albicans adfertur *Sandalo* omnino simile, sed non ita durum, quodque venas aliquot habet longitudinales fere instar ligni *Abietis*, illiusque tres inveniuntur species.

Primum ac maxime politum lignum *Sandalo* candido simile est, sed est mollius, interioresque partes magis flavescunt, odorem *Sandali* habens, sed magis *Moscatum*, ac contritum, carbonibusve inpositum jucundissimum spargit odorem ad *Moscum* accedentem. Odor autem partium externarum sensim perit, ita ut obvolutum vel occlusum sit servandum, hocque optimum atque carissimum est, nec istius reperiuntur frustra majora palma manus.

Secunda species magis notabiles gerit venas longitudinales, magisque intensi est coloris, fere hepatici, venæque in fuscum tendunt colorem, bonumque itidem spirat odorem, sed præcedenti debiliorem; hujus frustra inveniuntur instar cruris longa & crassa, videnturque esse cor seu interna arboris substantia.

Tertia species ruffa fere est, aliquando autem læviter rubet instar *Lingo-Batu*, strias tenues habens fere instar ligni *Fagi*, externe tam fuscum gerens colorem, ut pro *Sandalo rubro* vendatur, est autem foliatus ac durius quam præcedens, hocque vilissimum est, Tom. II.

quum

dat men in korte knoesten vind, en in 't aanzien geelder, en doraer is.

Naam. Latyn *Agallochum spurium*, dat is *Bastart Agel-hout*, op *Maleyts* *Garô Tsjampacca*, om dat bet den reuk van die bloem wat na by komt, op *Bangay Angaro*.

Plaats. Dit hout valt op *Borneo*, in de *Landfchappen* van *Sambas*, en *Succadana*, als mede op *Palimban*, gelegen op de Oost-kust van *Sumatra*, men heeft ook weinig boomen daar van op 't *Eiland Bangay*, gelegen aan de Oost-kust van *Celebes*, dog niet op 't gebeele *Eiland*, maar op 't kleinste deel, *Gape* genaamt, omtrent de *Negory Bancalang* en *Labo*; de boomen by de *Inwoonders* meest onbekent zynde, om datze de verrotte stukken maar alleen in 't *Bos* vinden. De *Kelangers* zeggen, datze mede op baar *Eiland* wassen, by haer lieden *Bakewe* genaamt, en voor een soorte van wilde *Tsjampacca* gebouwen werden: men heeftze ook gevonden op *Xulabessi*, en in *Ternate*, doch over al met bladeren als die van de *Tsjampacca*.

Gebruik. Het is een hout van zeer kleine waarde, want men kan op *Java* bet *Pickol* kopen voor een *Reaal* van *Achten*, en bet werd aldaar niet anders gebruikt als tot bet berooken van bare huizen: zommige doen 't ook wel onder de gemeene *Dupa*, niet om den goeden reuk, maar om de klomp te vermeerderen, want bet deugt daar niet veel toe, om dat bet de andere reuken vervalst.

Nu moeten wy ook in passant aanroeren nog een andere raare soorte, genaamt *Calambac Puti*, of *Agallochum Album*, waar onder wy niet verstaan bet boven genoemde ligte hout *Itthion* of *Agallochum simplex*, maar een andere zeer zeldzaame soorte, waar van men in *Coinam* bedensduags alleenlyk maar een boom heeft, en bet hout daar van is zo duur, dat men 't niet bekomen kan, al wilde men ook hondert *Tayl* voor een *Catty* geven: want den voornoemde boom wil den *Koning* niet laten kappen, om dat 'er niet meer te vinden zyn; en men zegt, zo van deze bladeren twee of drie in 't water vallen, en ymant van 't zelve drinkt, dat die een heete koorts zal krygen, dewelke niet en vergaat, voor dat den *Koning* voor dezen boom een *Offerhande* gaat doen, dog veele noemen bet navolgende *Lignum Moscatum* ook *Calambac Puti*, maar bet is zeker, dat dit een byzondere boom is.

De derde soorte van 't *bastart Agel-bout* valt overvloedig in deze *Oosterse Eilanden*, en komt van den boom *Arbor Excæcans*, dewelke op zyn plaats in 't derde Boek, Kap. 37. beschreven zal worden, en ze werd ook onder de soorte van *Calambac* gerekent, ja voor goet *Calambac* gebouwen, 't gene men vind in de oude stammen van de *Ligularia Lactea*, van 't welke mede op zyn plaats, in 't zesde Boek Kap. 46. wat nader gesproken zal worden.

N. B. de *Figuuren* van het waare en *bastart Agelboud* werden gevonden in de *Hoogduytsche Ephemer. dec. 2. ann. 1. by p. 55.*

XV. H O O F D S T U K.

Muskelaar-Hout.

MEn brengt ook uit *Tsjampaa*, *Coinam*, en *Pegu* een wit hout, bet *Sandel* gants gelyk zynde, doch zo hart niet, en 't welk mede eenige aderen in de lengte heeft bykans als *Dennen-hout*, en waar van men ook drierley soorten vind.

Het eerste en fynste is bet witte *Sandel-bout* gants gelyk, dog veel weeker, de binnenste deelen zyn wat geelder, de reuk met die van 't *Sandel-bout* ook meest over een komende, dog wat naar de *Muscus* trekkende, en geveven of op koolen gelegd zynde, zo ruikt bet zeer lieflyk naar den *Muscus*: Maar den reuk in de buitenste deelen vergaat metter tyd, dies men bet wel bewonden, en opgeflooten bevaaren moet, en dit is bet beste en duurste, en men heeft daar van geen grooter stukken als maar een bant lank.

Het tweede geslagt heeft schynbaarder aderen in de lengte, is ook hooger van colour, of leuerverwig, de aderen trekken wat na 't roffe, en mede goet van reuk zynde, doch veel slapper dan bet voorige: hier van heeft men stukken zo lang en dik als een been, en gelyken wel bet hert van een boom te zyn.

Het derde trekt wat na den roffen, en is zomtyds ligt-root, gelyk *Lingo-Batu*, met fyne streepjes, by na als bet *Beuken-hout*, van buiten zo bruin bestevende, dat men 't voor root *Sandel-bout* verkoopt, zynde digter en harder, dan bet voorgaande, en dit is bet

F

legt-